

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БР. 20

БИТОЛА

2017

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ БР. 20 НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Издавач:

НУ Завод и музеј Битола

За издавачот:

д-р Александар Литовски

Претседател на редакциски одбор:

д-р Мери Стојанова

Технички секретар:

м-р Јове Парговски

Членови на редакциски одбор:

Надежда Георгиева

м-р Ристо Палигора

Енгин Насух

Владо Ѓоревски

Лектор: Стево Гадовски

Тираж: 300

СОДРЖИНА

Александар ЛИТОВСКИ ПРИЛОГ ЗА ЖИВОТОТ НА ВАСИЛ КОРАИЦОВСКИ, БОРЕЦ ОД ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА.....	1
Роберто ТРАЈКОВСКИ ГЕРМАНСКАТА НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА СПРЕМА МАКЕДОНИЈА (1878-1944 ГОДИНА).....	13
Станимир СТАНЕВ, ПРЕСВРТОТ ВО СУДБИНАТА НА ЕДЕН БУГАРСКИ ВОЛНИК-АНТИФАШИСТ ЗАПОЧНАЛА ВО БИТОЛА.....	22
Васко ГИЧЕВСКИ АНАЛИЗА НА НЕКОЛКУ АСПЕКТИ ОД ПОЕДИНЕЧНИОТ ФИСКАЛЕН ПОПИСЕН ДЕФТЕР ЗА БИТОЛСКАТА НАХИЈА 1467-1468.....	30
Никола МИНОВСКИ ПРЕСТОЈОТ НА ЃОРЃИ СУГАРЕВ, ВО МЕСЕЦ МАРТ 1906 ГОДИНА, ВО КИЧЕВИЈАТА.....	37
Александар СИМОНОВСКИ ПОЛИЦИСКОТО ДОСИЕ НА МИЛИВОЈ ТРБИЌ КАКО ИЗВОР ЗА ПРОУЧУВАЊЕТО НА НЕГОВИОТ ЖИВОТ И НЕГОВОТО ДЕЛО.....	44
Рубинчо БЕЛЧЕСКИ ПРИЛЕПЧАНИ, ПРИЛЕП И ПРИЛЕПСКО ВО „КРВАВАТА“1942.....	52
Габриела ТОПУЗОВСКА СОСТОЈБИТЕ ВО ЗДРАВСТВОТО ВО НРМ (1945-1965).....	64
Мери СТОЈАНОВА НАРОДНИТЕ ВЕРУВАЊА ЗА ВАМПИРИ ВО БИТОЛСКО, ПОВРЗАНИ СО ТРАГИЧНИТЕ НАСТАНИ ОД ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА.....	73
Горан ВАСИЛЕСКИ ЕТНОКОРЕОЛОШКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ОРАТА ОД ЕТНИЧКИОТ ПРЕДЕЛ СТРУШКО ПОЛЕ	80
Стојанче КОСТОВ НАРОДНИТЕ ОРА ВО ФИЛМУВАНИТЕ ВИДЕОЗАПИСИ НА НАЦИОНАЛНИОТ ФИЛМСКИ ФОНД НА КИНОТЕКА НА МАКЕДОНИЈА.....	92
Драгица ЧЕКОРОВСКА КОПАНИЧАРИТЕ ОД ЗЗН „СТАРИ ЗАНАЕТИ“ ОД НЕГОТИНО.....	99
Лилјана МАКАРИЈОСКА ЗА РАСТИТЕЛНИОТ СВЕТ ВО МАКЕДОНСКАТА ТРАДИЦИОНАЛНА КУЛТУРА.....	109

Слободан СТОЈКОСКИ СРЕДНОВЕКОВНО КОПЈЕ ОД ЈЕНИ ЦАМИЈА – БИТОЛА.....	122
Роберт МИХАЈЛОВСКИ ПРИЛОЗИ ЗА УБИКАЦИЈАТА НА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ КРЕПОСТИ НА ПЕЛАГОНИЈА И БИТОЛА.....	130
Бранислав РИСТЕСКИ СЛОВЕНСКИ НАОДИ ОД РАНИОТ И ПОЛНИОТ СРЕДЕН ВЕК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	138
Душко ТЕМЕЛКОСКИ СОБРАНИЕ - БУЛЕВТЕРИОН ВО СТИБЕРА.....	152
Александар МИТКОСКИ НОВИ СОЗНАНИЈА ЗА ЕНЕОЛИТОТ ВО ПРИЛЕПСКИОТ ДЕЛ НА ПЕЛАГОНИЈА И МАРИОВО.....	163
Гоце ВЕЉАНОСКИ ИСЧЕЗНАТИ СЕЛА ВО ДОЛНА КОПАЧКА.....	180
Оливера МАКРИЕВСКА ВОДЕНИ СИСТЕМИ – ИНОВАТИВНИ МЕТОДИ ЗА ЧИСТЕЊЕ НА СЛИКАНИ ПОВРШНИ ВО КОНЗЕРВАЦИЈАТА И РЕСТАВРАЦИЈА.....	189
Соња Стрезоска ВЕЉАНОВСКА ОДГЛАСОТ НА СТРАНСКИОТ ПЕЧАТ НА ПОЛИТИЧКАТА КРИЗА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 2014-2016 ГОДИНА.....	207
Биљана ТЕМЕЛКОСКА ИЗЛОЖБЕНА ДЕЈНОСТ НА Н.У. ЗАВОД И МУЗЕЈ - ПРИЛЕП.....	227

94(497.774)“1467/1468“ (093.2)

Васко ГИЧЕВСКИ⁸³

АНАЛИЗА НА НЕКОЛКУ АСПЕКТИ ОД ПОЕДИНЕЧНИОТ ФИСКАЛЕН ПОПИСЕН ДЕФТЕР ЗА БИТОЛСКАТА НАХИЈА 1467-1468

Апстракт: Предмет на обработка во овој труд ќе бидат некои аспекти опширниот пописен дефтер од XV век кој го има во превод на македонски јазик, како дел од едицијата „Турски документи за историјата на македонскиот народ, том 2, под редакција на Методија Соколоски, издаден во Скопје 1973 година. Поради обемот на материјалот понуден во оваа прилика, ќе се задржиме само на поединечниот фискален пописен дефтер за Битолската нахија 1467-1468

Клучни зборови: Османлиска Империја, Опширен пописен дефтер 1467-1468, Дефтери, Битолска нахија.

Во Османлиската Империја дефтерите се збир на катастарски и даночни пописи, кои содржат бројни информации за популацијата на населението, селата и градовите, поседите (имотите) на населението, состојбата со наплатата на даноците, верските заедници итн. Со дефтерите раководела канцеларијата наречена *Bab i Defteri* (Портата на ризницата), која имала свои претставништва во престолнината но и во градските центри. Оваа канцеларија била одговорна за даночните работи во Империјата како што биле: проценка на феудалниот посед, собирање на даноците и трошоците на државата.⁸⁴

Поради опширноста на поимот „дефтер“⁸⁵, постојат повеќе видови на дефтери како, на пример: *Tapu defterleri* (Книга за тапии), *Nufus defterleri* (Книга на родени), *Tahrir defterleri* (Даночна книга), *Defter i hakani* (Книга за земјопоседите) итн. Исто така постојат: *Defter I mufasal*

⁸³ Васко Гичевски, студент во втора година на Филозофскиот факултет – Институт за историја при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје; email: yasko.gicevski@gmail.com

⁸⁴ Mehmet Zeki Pakalin Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, vol. I MEB, Istanbul 1993 стр. 140.

⁸⁵ Етимолошкото потекло на зборот дефтер не е докрај разјаснето и постојат неколку верзии: едната вели дека доаѓа од грчкиот збор *τέσσερα* што е збор за бројот 4 и во поширока смисла значи „голем лист превиткан на четири дела“, но, исто така, овој збор може да води потекло од персискиот збор *daftar* што означува книга, а тука е, исто така, присутен и терминот διφθέρα што значи книга избработена од козји пергамент.

(поединечен дефтер), *Esami defter* (детален дефтер), *Defter i mudzmel* (збирен дефтер) и *Defter i idzmal* (сумарен дефтер).⁸⁶

Регистрите имале широк дијапазон на употреба: како официјални записи со кои се обезбедувало легално користење на земјата, проценка на очекуваната сума на даноци за собирање и прилагодување на дел од нив кон потребите на војската и на административните службеници за нивната служба.⁸⁷

Поединечниот фискален пописен дефтер за Битолската нахија од 1467/68 година се состои од податоци за градот Битола и селата кои биле под негова административна управа. Во административната управа на Битолската нахија имало 176 села од кои 4 села биле целосно муслимански и две села со мешано население. Чисто муслимански села биле: Саро Хизирли, Лесковар, Челтукци и Вашарејца, додека, пак, села со мешано население биле: Лажец и Поздешево. Според селата коишто се застапени во пописот се согледува дека Битолската нахија опфаќала поголема територија, па така кон оваа нахија се водело и селото Попложани од Леринска околија коешто било вакуф на Сунгур чауш бег⁸⁸, увакуфено со вакуфнамата од 18-27.12.1439, иако проф. д-р Методија Соколоски предлага дека тоа, според пописите, можело да се случи по 1451 година, односно по смртта на султанот Мурат II. Градското население беше поделено на седум населби (маала) – шест за муслимани и една за христијани. Муслиманските маала беа:

1. Демирџи Јусуф и Исмаил, со 45 домаќинства;
2. Али Бурекчи, со 42 домаќинства;
3. Алајдин, со 56 домаќинства;
4. Кара Хамза, со 45 домаќинства;
5. Табак Девлетхан, со 56 домаќинства и
6. Сарач Даут, со 46 домаќинства. Тоа се вкупно 290 муслимански домаќинства во шест муслимански маала. Христијанското маало беше: 7. Дабижив, со 175 домаќинства.⁸⁹

Во претходно приложените сумарни податоци кои ги дал проф. д-р Методија Соколоски се согледува извесен пропуст, односно сумарните

⁸⁶ Најстарите дефтери од овој тип (*Tahrir defterleri* и *Defter i hakani*) потекнуваат од Албанија во периодот од 1431-1432 година но, сепак, во записите од Премеди Горице јасно индицираат дека записи од ваков вид на оваа територија се извршени уште во времето на султанот Бајазид I (1389-1403). Види Halil Inalcik, *Ottoman..* стр.103-130

⁸⁷ Halil Inalcik „Ottoman Methods of Conquest“, *Studia Islamica No.2* Maisonneuve & Larose. 1954 год. стр 103-130

⁸⁸ Сунгур Чауш-беј, еден од војсководците на султанот Мурат I. Изгледа дека Сунгур-беј влечеше потекло од областа на Манастир и беше земен како девширме (данок во крв) во Истанбул. Види подетално: Мехмет Тефик. Кратка историја Битољског вијалета. Братство XXVII (превод Г. Елезовиќ). Београд, 1933 год. стр: 207, 213-214

⁸⁹ Методија Соколоски, Турски изворни податоци од XV и XVI век за градот Битола. Гласник на Институтот за национална историја, vol. VII/1, Скопје 1963, стр: 129.

податоци кои тој ги приложува не одговараат со сумарните податоци кои се наоѓаат на страна 145 од „Турски документи за историјата на македонскиот народ“, том 2, издадени во Скопје 1973 година, каде што стои дека севкупно во Битола има 278 муслимански семејства, 160 христијански семејства, 10 неженети, и 15 вдовици. Треба да се напомене дека во овој период муслиманското население не е автохтоно, туку е алохтоно и е населено на овие простори првенствено од малоазиските територии на Османлиската Империја, со цел подобра контрола на локалното население, како и создавање на врзивно ткиво врз кое државата ќе може да се потпре во случај на потреба. Во Битолската нахија вкупно живееле: 6029 христијански семејства, 365 муслимански семејства, 389 неженети лица и 34 вдовици. Малубројното муслиманско население во овој период било населувано, пред сè, поради потребата за контрола врз новоосвоените територии со цел да ја разбијат кохерентната демографска слика на домицилното христијанско население, па така, се забележува дека претежно биле населувани во северните и јужните делови од нахијата со цел да претставуваат еден сигурносен бедем, ако може така да се нарече нивното присуство на определените места. Се согледува, исто така, дека во овој период колонизацијата не била особено силна, но подоцна истата се засилила во XV и XVI век. Номадските групи од анатолиските области Ајдин, Караман и Коња ја колонизираа плодната рамнина Пелагонија. На југ кон градот Хлерин/Флорина се сместија во сопствените села: Кинали (Кременица), Мезцидли (Меџитлија), Хасан Оба, Будақлар (Будаково), Караман (Карамани), Елеклер и Канатлар (Канатларци).⁹⁰ Во градот пак муслиманското население ги претпочиташе маалата на левиот брег на реката, на повисоката земја и на јужните падини на ридовите (Baуig mahalle). Најблизу до реката беа изградени најважните градби на османлискиот исламски град: главната џамија (Ulu cami), со нејзините верски образовни установи; јавната бања (хамам); гостилницата и јавната кујна (имарет); пазарот и управни згради.⁹¹

Особено се интересни за проучување селата во Битолската нахија, бидејќи во овој период селското население претставува мнозинско население. Поединечниот фискален пописен дефтер за Битолската нахија ни носи податоци за села со специјални задолженија⁹², поголеми села

⁹⁰Методија Соколоски, „Битола и Битолско во XV и XVI век“, Прилози на Македонската академија на науките, vol. VI/2, Скопје 1975, стр. 43-55. Напомена во дадениот цитат.

⁹¹Мехмет Тефик. Кратка историја... стр: 207, 213-214

⁹² Села со специјални задолженија се, всушност, села чие население се обврзало да преземе на себе некоја дејност која е од особено важност на државата па потоа поради важноста која ја вршеле селата истите добивале даночни олеснувања. Најчестите должности кои се добивале биле: доганџии, соколџии, дервенџии, војнуџи, производство на шалитра, фуражни култури за хранење на коњите во османлиската војска итн.

коишто во свое владение имаат мезри⁹³, вакуфот на Сунгур Чауш бег селото Попложани, кое е едно од најголемите села во тој период на претходно посочената територија, а можеби најголем куриозитет претставува селото Древеник за кое ќе стане збор подолу.

Попишани се вкупно 14 села во чие владение се наоѓале мезри, односно помали области или села кои служеле како сејалишта на поголемите села. Овие села севкупно имале 686 семејства, 40 неженети, 29 вдовици и 18 мезри. Селата се чисто христијански, па така оттука можеме да извлечеме заклучок дека во овој период христијанските села биле поголеми од муслиманските села и по бројност на жители, а со самото тоа и по површина, па така може да се каже дека тие, всушност, се доминантното население на овие територии. Специјални задолженија извршувале 4 села: Јегри, Црнобуки, Илино и Балдовенци. Задолженијата во селата Јегри и Црнобуки не биле извршувани од страна на сите семејства во селото, туку само 6 семејства и 1 неженет човек се согласиле да извршуваат војничка должност, додека во селото Црнобуки само 1 семејство се обврзало да ја извршува војничката должност. Во селата Илино и Балдовенци пак целокупното население се обврзало да извршува специјални задолженија. Селото Балдовенци било војничко, додека Илино било дервенциско. Земајќи го предвид фактот дека селата Јегри и Црнобуки се наоѓаат во рамница со плодна почна која дава добри приноси не е зачудувачки фактот дека тие целосно не ја прифатиле војничката дејност, туку само парцијално, за разлика од нив населението кое живеело во с. Илино и с. Балдовенци наполно ги прифатиле специјалните задолженија првенствено поради фактот што Илино е планинско село, а селото Балдовенци се наоѓа на западната страна од Селечка Планина, на 690 метри надморска височина, со мала површина на обработлива земја, па така даночните бенифиции биле од круцијална важност.

Вакуфското⁹⁴ село Попложани имало годишен приход 15 500 акчиња од кои 5500 акчиња биле давани за цезие. Вкупниот приход од сите вакуфи на Сунгур Чауш бег бил 28 960, а годишно 3000 акчиња. Расход имало за мутевелиите, како и 4320 акчиња расход за одржување на џамијата во Битола. Трошоци имало, исто така, и за имаретот (народната кујна) во градот Битола и за месцидите (мали џамии) во Видин и Одрин. Севкупно овие расходи изнесувале 28.070 акчиња годишно, а

⁹³Мезра – помало место коешто било во владение на некое село а служело најчесто за сејалиште или градба на некои градби од земјоделско производниот процес.

⁹⁴Вакуф- земја која видните земјопоседници ја добивале како своина од султанот и подоцна ја увакуфувале, односно таа не смеела ниту да се продава, ниту да се наследува, туку треба да служи на народот. Најчесто вакуфите располагале со народни кујни, училишта, бројни дуќани итн. кои биле користени за решавање на некој социјален проблем на населението (хранење на сиромашните, одржување на верските објекти и верските службеници итн.)

преостанатите 890 ачкиња требало да се употребат за ситни поправки на објектите. Оттука се согледува дека, всушност, овој вакуф преживува и е самодоволен со овие средства кои целосно се насочени кон решавањето на социјалните проблеми на тогашното население. Треба да се напомене дека условите за живот во втората половина на XV век се усложниле со самото доаѓање на османлиите, новините во даночниот систем, новите занаети, како и новото население кое било на овие простори. Селското население делумно страдало од војните кои се воделе на овие територии, данокот во крв кој го земале османлиите, но, исто така, голема била и смртноста на новороденчињата, но и на возрасните, главно, по вина на неухранетоста, лошите хигиенски услови, немањето на соодветна медицинска помош итн.

Според текот на нештата, покрај бројките и податоците кои беа презентирани претходно, треба да се осврнеме и кон етницитетот на населението кое ги населувало териториите на Битолската нахија. Пред сè мора да се има предвид дека основната карактеристика на османлиската држава е тоа што таа своето население не го запишувала и не го перцепирала според националност и етницитет, туку во категоризацијата на населението предничела верската определба. Основната поделба на поданиците била според тоа дали се муслимани или немуслимати, односно зимиити. Немуслиманското население -зимиитите било категоризирано во посебни милети, односно верски групи на чиешто чело стоел милетбашија⁹⁵. Знаејќи ја ваквата поставеност на нештата, многу е тешко да се открие етницитетот на населението застапено во пописите, а дотолку е потешка работата бидејќи населението се заведувало само по име, придружено од татковото име, занаетот или пак во некои случаи и социјалниот слој на лицето. Затоа во документите од ваков тип чести се формулациите од типот „Петко син на Димитри“, „Јован сиромав“, „Хасан кројач“ кои, во суштина, не ни говорат нешто повеќе за тоа од која етничка група било попишаното население.

Една од постапките со кои би можело да се дојде до некакви скромни резултати во овој поглед е со анализа на личните имиња, па донекаде и со анализа на занимањата на личностите доколку ги имаме во документите. Конкретно во овој попис мнозинско население се

⁹⁵ Зборот *milet* води потекло од арапскиот збор *millah* што, во буквална смисла значи „националност“, сепак, самиот збор е далеку од значење кое овој збор го има денес. Низ постоењето на Османлиската Империја потоеле поголем број на милети: рум милет, јехуди милет, франкиски милет, ерменски милет, сириски милет, халјдески милет, ифлак милет итн. На почетокот постоеле само неколку милети но во XIX век во периодот на Танзиматот, милети добиле и Сиријците, Хајделците, Власите, како и други професионални групи. Милет системот низ вековите претрпил покрупни и поситни промени зависно од политичката ситуација но, во суштина, останал ист со определени промени во структурата.

христијаните, односно локалните жители кои, со одредена доза на толерантност, можеме да кажеме дека се Македонци, но, сепак, треба да се укаже и на фактот дека во овој период перцепцијата етницитет кај обичниот човек не е застапена и не се сфаќа во денешна смисла.

Куриозитет во овој попис претставува с. Дрвеник кое има 22 семејства, 1 неженет и 1 вдовица. Тоа што го одделува од другите села е фактот што жителите кои се попишани имаат имиња кои отскокнуваат од другите имиња на христијанското население во овој период и оваа територија. Застапени се имињата: Ѓерг, Ѓон, Прогон, Шкодра, Гин, Ишкор итн.⁹⁶ Може да се согледа дека овие имиња се, всушност, карактеристични и типични за албанскиот етницитет пред најголемиот дел од албанската популација да биде исламизиран. Всушност, ова не е прво споменување на албанското население во османлиските пописи, најраните записи кои се пронајдени за албанското население на територијата на османлиска Македонија се наоѓаат во пописниот дефтер од 1453 година каде што се споменуваат околу триесетина албански семејства. Оттука, би можело да се извлече заклучок дека албанското население било присутно на овие терени и како православно население кое подоцна се исламизирало и, во суштина, било домородно население кое, повеќе или помалку, се вклопувало во општата рамка на останатата христијанска популација од XV век на овие територии. Овој податок директно навлегува за во полемиката за тоа дали Албанците се домородно население или се колонизирани од Мала Азија како што некои автори сугерираат, но во ова прашање нема да навлегуваме подетално бидејќи не е од особена корист за трудот, ниту пак нешто би изменило во тогашната милетска слика на населението.

Резиме

Од сè предходно наведено се согледува дека ситуацијата во Битолската нахија била шаренолика, територијата која ја опфаќала била особено голема, како и бројот на населението кое тогаш живеело на тие простори. Целокупната ситуација во Битолската нахија не се разликувала многу од останатите нахии во Османлиската Империја во кои сèуште се зацврстувала османлиската власт што, всушност, ни говори дека ништо посебно и не се случувало на овие територии, туку, едноставно, и населението од овие краишта изградило еден вид на симбиоза со новиот господар, иако тој бил иновен, но токму феудалната шема која продолжила да егзистира е таа што не се променила, па така во животот на

⁹⁶ Турски документи за историјата на македонскиот народ. том 2, Скопје 1973 година, стр: 179

обичниот човек не се променило скоро ништо освен титуларот на државата.

Summary

The extensive inventory for Bitola Nahiye which dates from the year 1467-1468 brings us a lot of information that are very useful and helpful for understanding the socioeconomic and the demographic situation in the second half of the XV century when the Ottoman empire was starting to strengthen its rule in Macedonia.

Извори

Турски документи за историјата на македонскиот народ. том 2, Скопје 1973 година

Библиографија

Halil İnalçık, „*Ottoman Methods of Conquest*“, Studia Islamica No.2 Maisonneuve & Larose. 1954 год

Методија Соколоски, „*Битола и Битолско во XV и XVI век*“, Прилози на Македонската академија на науките, vol. VI/2, Скопје 1975

Методија Соколоски, „*Турски изворни податоци од XV и XVI век за градот Битола*“. Гласник на Институтот за национална историја, vol. VII/1, Скопје 1963

Мехмет Тефик, „*Кратка историја Битољског вијалета*“, Братство XXVII (превод Г. Елезовиќ), Београд, 1933 год.

Mehmet Zeki Pakalin „*Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*“, vol. I MEB, Istanbul 1993